

АМЕРИЧКИМ ПЕРОМ
И СРЦЕМ О СРБИМА

Приредио Радоје Радојевић

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2021.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа
који је доделио средства за суфинансирање]

АМЕРИЧКИМ ПЕРОМ И СРЦЕМ О СРБИМА

П р и р е д и о
Радоје Радојевић

Превела с енглеској
Ангелина Чанковић Поповић

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

УВОД

Године 2021, Сједињене Америчке Државе и Република Србија обележиле су 140. годишњицу дипломатских односа.¹ Претходно су, 1867. године, званичници двеју држава начинили уводне кораке за успостављање дипломатских односа. Међутим, финализација тог процеса је обављена тек по истеку три године од званичног признања независности Србије, на Берлинском конгресу 1878. Конзуларна конвенција и Уговор о трговини потписани су у Београду 14. октобра 1881. године, чиме су суштински успостављени дипломатски односи између двеју држава. Признавање Краљевине Србије као суверене нације добро се уклопило у оквир укупне међународне стратегије Сједињених Држава тога времена. Како су канце Османског царства којима је држан Балкан наставиле да лабаве крајем 19. века, креатори спољне политике Сједињених Држава су сматрали опортуним да искористе тај тренутак и почну са вршењем утицаја у том региону. Тако је започело успостављање дипломатских односа са новонасталим националним државама² међу којима је била и Србија, која заузима кључно стратешко чвориште на друштвеној, политичкој и географској раскрсници између Источне и Западне Европе. Влада Србије је свој први почасни конзулат

¹ Office of the Historian, Department of State of the United States of America, "A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia", <https://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>.

² Грчка је била прва балканска нација с којом су Сједињене Државе успоставиле дипломатске односе (1837), следећа је била Румунија (1880), а затим Бугарска (1903) и Црна Гора (1905).

отворила у Њујорку, 1879. године; Сједињене Државе су 10. новембра 1882. именовале др Јуџина Скајлера (Eugene Schuyler) за свог првог генералног конзула у Београду, са седиштем у Атини где је служио као амерички амбасадор. Иако су две земље биле савезници у оба светска рата, борећи се против заједничког непријатеља, њихови односи су с годинама осциловали у погледу јачине пријатељства: како се може доказати, достижући врхунац током Првог светског рата и падајући на најнижу тачку крајем 20. века. Америчке интервенције у сукобима у Босни и на Косову, кампања НАТО бомбардовања Србије предвођена Сједињеним Државама 1999. године, те америчко признање независности Косова 17. фебруара 2008. године привремено су помутили те односе. Данас, међутим, показује се да су односи срдачни, са знаковима узлазног тренда.

Односи пре Првог светског рата

Када је, 1881. године, потписана Конзуларна конвенција, америчка јавност је мало знала о Србији. Стога, у деценијама које су претходиле Првом светском рату, узајамни односи нису били нарочито активни нити обимни. На дипломатском нивоу, Сједињене Државе су после Скајлера акредитовале 13 других министара (амбасадора, према тадашњој терминологији – *ѝрим. ѝрев.*) у Краљевини Србији. Ови министри су, међутим, били акредитовани на нерезиденцијалној основи; седишта су им била у Атини, до преласка у 20. век, а затим у Букурешту. С друге стране, Србија није имала свог првог министра у Вашингтону све до 1917. године.³ Једини значајан билатерални споразум између двеју држава у том периоду била је Конвенција о екстрадицији (*Convention on extradition*), потписана 25. октобра 1901. године.⁴ Овај уговор

³ Slobodan G. Markovich, "An Assessment of 125 Years of Serbian–U.S. Relations" in Ljubinka Trgovčević, ed., *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, 2008, p. 329.

⁴ Miomira Kostić, Gordan Pantić, Nikola Obradović, "Serbian-American Relations – Reminder of the Bilateral Treaties in the Field of Criminal Law from a Centu-

о екстрадицији бегунаца од правде остао је на снази до данас. Што се тиче привредне сарадње у деветој и десетој деценији 19. века, увоз из САД у Србију чинио је 3-4% укупног увоза Србије. Извоз из Србије у Америку годинама је износио мање од 1%, али је врхунац од преко 4% достигао 1910. године па до избијања Првог светског рата.⁵ Индикативно за понуду Србије као индустријски неразвијене земље јесте чињеница да се њен први уговор о извозу у САД односио на суве шљиве.⁶

Свест Америке о Србији почела је да се мења у време Балканских ратова (1912–1913), када су Срби сликани у америчкој штампи као херојски народ који се бори против турског тлачења. Управо тада је у Србију послата прва америчка хуманитарна помоћ. Џон Б. Џексон (John B. Jackson), амерички амбасадор у Грчкој (такође одговоран за Србију, Румунију, Бугарску и Црну Гору) усрдно се ангажовао у напорима да допреми америчку помоћ. До децембра 1912. године, Амерички Црвени крст је донирао 16.000 долара, а прва мисија од осам америчких лекара стигла је у Србију у априлу 1913. године. Били су стационирани у Пироту, Крагујевцу и Нишу. Како ћемо видети из онога што следи, овакви племенити подухвати ће се поновити током Првог светског рата, али у много већем обиму.

Избијање рата

Када је, 28. јула 1914. године, Аустроугарска објавила рат Краљевини Србији, Србија није била адекватно припремљена за свој трећи рат у две узастопне године. Иако су два Балканска рата (1912. и 1913. године) помогла Србији да оствари

ry-Long Perspective”, in Nebojša Kuzmanović, ed., *Serbian-American Relations – International Scientific Conference Proceedings*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2019, p. 131.

⁵ Ubavka Ostojic-Fejic, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, ISI, Belgrade 1994, p. 29.

⁶ Darko Obradović, “Serbian-American Relations – An Economic Perspective from a Security Perspective,” in Nebojša Kuzmanović, ed., *Serbian-American Relations – International Scientific Conference Proceedings*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2019, p. 211.

свој вишевековни сан о повраћају територије изгубљене у Бици на Косову против Османлија 1389, војни походи су је болно коштали људских и материјалних ресурса. Израчунато је да је људски губитак Србије у два Балканска рата износио 36.550 мртвих и 55.000 рањених, укупно готово 92.000.⁷ За малу земљу каква је Србија била у том тренутку, то је представљало губитак готово читаве једне генерације. Због слабог финансијског стања српске економије и губитака у Балканским ратовима, Српској војсци је недостајало много модерног наоружања и опреме неопходних за упуштање у битку. Резерве муниције биле су недовољне за операције на терену, пошто је много потрошила у Балканским ратовима. Артиљеријске муниције је било премало: свега неколико стотина граната по јединици. Медицинске потрепштине, утрошене током два претходна рата, нису се могле обновити довољно брзо јер је недостајало и времена и новца. Када је обављена мобилизација, 9. августа 1914, Војска Србије је бројала приближно 250.000 људи опремљених разноврсним примерцима оружја.⁸ На другој страни, Аустроугарска је имала мирнодопску стајаћу војску од неких 36.000 официра и подофицира, плус 414.000 војника. Мобилизацијом се тај број попео на укупно 3.500.000 људи свих чинова.⁹ У погледу становништва, Двојна монархија је имала трећу по броју популацију у Европи и надилазила је Србе у размери од скоро 12 према 1 (51.400.000 према 4.500.000), што им је пружало знатно већу базу за надомештање жртава. Србија је, очигледно, била лоше припремљена за вођење рата који није желела; али, аустријски ултиматум јој није оставио никакав избор.

Аустроугарске армије под командом Оскара Поћорека нападе су Србију преласком реке Дрине, 12. августа. Међу-

⁷ Richard C, Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War*, Routledge, London and New York, 2002, p. 135.

⁸ James Lyon, „A peasant mob: The Serbian army in the eve of the Great War», *Journal of Modern History* 61, 1997, p.501.

⁹ *Österreich-Ungarns letzter Krieg* – Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930. - Vol. I, p. 68.

тим, после љуте четвородневне битке, Српска војска је потукла Аустроугаре и потиснула их преко границе, при чему је Церска битка забележена као прва савезничка победа у овом рату. Размишљајући о догађајима тих првих дана рата, Винстон Черчил ће годинама касније написати: *„Рајн је одлучен у првих двадесет дана борби, а све што се десило после тога састојало се од бијеса које су, колико год тежине и разорне, представљале тек очајничке и узалудне молбе сујојстицављене одлуци Судбине.“*¹⁰

Аустроугарска ће још два пута напасти Србију у тој првој години рата, само да би у оба случаја била протерана, последњи пут у Колубарској бици – изванредном примеру тога како једна сила, много мања по величини и са технички инфериорном опремом поражава агресора увелико моћнијег од себе. Од тада, стратегије и тактике које је применио генерал Живојин Мишић током те битке изучавали су студенти војних академија широм света. Ова запањујућа победа прибавила је Србији заслужене епитете „одважног“ и „витешког“ савезника¹¹. У ствари, Србија је постала миљеница Савезника током остатка рата – иконики симбол начина на који се народ којег краси самопоштовање бори да сачува суверенитет, правду, слободу и демократију – вредности са којима су се Савезници спремно поистоветили.

Српска војска је поново заузела Београд 15. децембра, завршавајући прву фазу рата без промена државних граница. Међутим, жртве су биле застрашујуће: Српска војска је претрпела погибију, рањавање, заробљавање или нестанак 170.000 људи. Допринос Србије укупном напору Савезника у тој првој години рата састојао се у чињеници да је инвазија на Србију преусмерила војне ресурсе Аустроугарске „који би иначе били слободни за ангажовање заједно од Рајне и који су ипак моли бити ишли на нашу ишину ири врхуници

¹⁰ <http://www.goodreads.com/quotes/tag/world-war-i>

¹¹ Ray Radojević and Sofija Škorić eds., *Serbia 1914-1918 - A Gallant Ally*, Toronto: Serbian Heritage Academy of Canada, 2014.

немачке инвазије на Француску¹². Или, изражено речима Р. В. Ситон-Вотсона (R. W. Seton-Watson): „Од свих Савезника, ниједан се није борио са већим јунашћивом нијим је хројатиио суровије неіо одважна мала Србија, а наш дуі йрема њој је тиим већи шііо је њен стйварни йрех у очима Центйралних сила лежао у шіоме шііо је држала Враиша Истіока йроіиив немачке аіресије и йреійречила йуіи који води од Берлина до Царіірада и Баідага.“¹³

Србији, међутим, нису дозволили да се радује својим успесима. Српским властима није било познато да је преко 60.000 ратних заробљеника које је похватала било заражено тифусом. Пошто су због размештаја морали бити транспортовани у све крајеве земље, они су преносили болест. Као последица тога, у јесен 1914. године, букнула је веома озбиљна епидемија тифуса која је однела половину медицинског особља Србије и са њим неколико стотина хиљада становника. Влада Србије је у свет разаслала хитан апел тражећи услуге медицинских радника и залихе материјала потребног за борбу против ове зле коби. У великом броју, одазвале су се медицинске мисије и волонтери из Велике Британије, Сједињених Држава, Француске, Канаде, Аустралије, Русије, Грчке и Италије. До касног пролећа 1915. године, тифус је савладан, а до августа, Међународна санитарна комисија, формирана у рано пролеће 1915. ради сузбијања тифусне епидемије била је у позицији да објави да у извештајима више нема ниједног случаја тифуса.

А онда, у октобру 1915. године, Аустроугари, снажно помогнути моћном немачком војском, ударили су са севера, док је њихов новопронађени савезник Бугарска напала са истока. Срби су пружили јуначку одбрану, али је сама изнуреност, уз потрошене залихе и без дуго обећаване помоћи Савезника на видику, довела до судбоносне одлуке Владе Србије у децембру 1915. године, да се покуша нешто што је

¹² Letter to the Editor, *The Spectator*, 26 September 1914, p. 17.

¹³ R.W. Seton-Watson, *Serbia's War of Liberation*, London: printed by the Women's Printing Society, Ltd., 1916.

ретко, можда и никада покушано у историји: радије од капитулације, повлачење до обале Јадрана, једином рутом која им је остала отворена, рачунајући на Савезнике да помогну у евакуацији кад се једанпут домогну мора. Последишно, Краљевски двор, Влада, Војска, дипломатски кор, чланови иностраних медицинских екипа и хиљаде цивила, укључујући жене и децу, оних који су изабрали бекство пре него суочавање са освајачем, кретали су се преко залеђених и завејаних литица и урвина албанских и црногорских планина, док су их шибили ветрови који су продирали до костију, киша, веја-вица и снег, а стално су били изложени opakим нападима албанских мародера, готово без икакве хране или основних животних потреба. Хиљаде њих, можда и више од половине оних који су се отиснули на то путовање, нестало је успут. Ову надљудску издржљивост српски историчари називају „Албанска голгота“. Неки су превезени у Бизерту у Тунису и у јужну Француску, али је већина преживелих евакуисана на грчко острво Крф, одакле су, после опоравка, с враћеном снагом и новим наоружањем били послати на Солунски фронт 1916. године како би се опет борили за слободу своје домовине.

Између 12. и 30. септембра 1916. године, потпомогнути Савезницима, Срби су поразили Бугаре на планини Кајмак-чалан, и први пут после скоро годину дана крочили поново на родно тло. Иако су били нестрпљиви да одрже тај налет и јурну у ослобађање, Србима је наређено да стану. Савезничка команда је просудила да време није сазрело за даље напредовање. Затишје у борбама је потрајало две године. А онда, 18. септембра 1918, удружене снаге Србије и Француске поразиле су Бугаре у Добропољској бици, а две недеље касније, 29. септембра, Бугарска је капитулирала и тако отклонила препреке покрету Савезника према Бечу и Будимпешти. На састанку наредног дана, начелници немачког Генералштаба Фон Хинденбург и Лудендорф су се сагласили да је испадање Бугарске променило карактер рата толико драстично да је Централне силе лишило сваке шансе за

успех. Чинило се да је примирје једина преостала опција и они су одлучили да је следе.

У међувремену, раздраганост Срба је измакла контроли. Током следећих 45 дана, до 11. новембеа 1918, када је коначно проглашено примирје, Српска војска је 'претрчала' преко више од 600 километара и стигла до најудаљенијих српских насеља на северу, код Сентандреје у Мађарској. Западни крак похода је ослободио Босну и Херцеговину, Далмацију, Хрватску и Словенију. Брзина и фуриозност су биле такве да се француски генерал Франше д'Епере (Franchet d'Espèrey) прочуо по молбама генералу Мишићу да успори, пошто његова француска коњица није могла да држи корак са српском пешадијом.

Позиција Америке у 1914. години

Када је у Европи 1914. године избио Први светски рат, председник Вудро Вилсон (Woodrow Wilson) је објавио да ће Сједињене Државе остати неутралне. Уместо да уђе у рат, он је покушао да посредује у мирењу зараћених страна и послао свог сарадника највишег ранга, пуковника [Едварда М.] Хауса (House), у вишеструке мисије код обеју страна са предлозима за мир. Његови предлози су игнорисани. Иако су се САД званично држале своје политике неинтервенисања и остајања у стању мира, домаћој привреди је допуштено да функционише на начелу *laissez-faire* (немешања државе у привреду – *йрим. йрев.*) при чему су америчке банке давале огромне зајмове Британији, Француској и другим савезничким силама, тј. фондове који су великим делом били коришћени за куповину муниције, сировина и хране с друге стране Атлантика. Ова чињеница није промакла пажњи Немаца. А онда је неколико догађаја, подстакнутих с немачке стране, проузроковало преокрет у стању ствари. Прво: извештаји о зверствима у Белгији 1914. године која је чинила немачка војска револтирали су америчку јавност, вређајући њен осећај за поштење и хришћански етички кодекс. Друго:

дана 7. маја 1915. године, једна немачка подморница је торпедовала и потопила Кјунардов прекоокеански брод *Лузитанију*, при чему је изгинуло много америчких цивила, путника. Ово потапање је окренуло америчко јавно мњење против Немачке и у војним кампањама за регрутацију постало иконички симбол разлога због којег ће се рат водити кад Америка у њега уђе. Коначно, у јануару 1917. године, Немачка је дала тајну понуду Мексику да ће му помоћи у повраћају територија изгубљених у Мексичко-америчком рату. Шифрована дипломатска комуникација позната као „Цимерманов телеграм“ (*Zimmermann Telegram*) кренула је из немачког Министарства спољних послова и предлагала војни савез између Немачке и Мексика: Уколико Сједињене Државе уђу у рат против Немачке, Мексико би повратио Тексас, Аризону и Њу Мексико. Телеграм је пресрела и дешифровала британска обавештајна служба. Откривање садржине тог телеграма разјарило је Американце, нарочито пошто је 3. маја немачки министар спољних послова Артур Цимерман (Arthur Zimmermann) признао да је телеграм веродостојан. Била је то последња кап која је прелила америчку чашу толеранције и поништила остатке сентимента за неутралност у јавном мњењу. Председник Вилсон се затим обратио Конгресу захтевајући „рат који ће окончати све ратове“ и „начинити свет сигурним за демократију“. Дана 6. априла 1917, Конгрес је изгласао објаву рата Немачкој. Дана 7. децембра 1917, САД су објавиле рат Аустроугарској. Америчке трупе су почеле да пристижу на Западни фронт у већем броју у 1918. години.

Америчка хуманитарна помоћ Србији током Првог светског рата

Самостални успеси против аустроугарских снага које је Српска војска постигла у првој години рата пробудила је јавни сентимент широм земаља-савезница. Многи истакнути научници пожурили су да кроз своје публикације прикажу

резиме историје Србије са циљем да едукују публику на енглеском говорном подручју како би, како је то формулисао пуковник Спенсер Браун (Spencer Browne), „да би се потпуније пробудило саосећање нашег народа“¹⁴. Дневне новине у Сједињеним Државама, као и у свим англофонским земљама, пуниле су ступце хроникама догађаја на српском фронту и доносиле интервјуе о страхотама рата са онима који су их лично доживели или били њихови сведоци током боравка у Србији. Ни уметници нису заостајали за људима од пера. Они су цртежима или сликама дочаравали агонију Србије, живо приказујући патње српске нације у целини, од краља до најскромнијег сељака. Малвина Хофман (Malvina Hoffman), можда највећа жена-вајар Америке, креирала је ратне постере који су позивали на помоћ Србији. Када је Џон Рид (John Reed) отишао у Србију 1915. године, пратио га је пријатељ и уметник Бордин Робинсон (Boardman Robinson) чијим се сликама послужио у илустровању својих књига.¹⁵ Како је приметио један историчар, случај Србије је тако силно промовисан у штампи, публикацијама и јавним говорима и имао такав утицај на обликовање јавног мњења у англофоном свету „да су се Лојд Џорџ (Lloyd George), Балфур (Balfour) и други забринули да ће изгубити контролу над спољним односима“¹⁶. Саосећање се нарочито пробудило када је у ударне вести доспела необуздана епидемија тифуса која је гутала српско становништво, претећи да на свом путу збрише читаву нацију. Просрпски сентимент у годинама рата утицао је чак и на ортографију енглеског језика. До тога рата, уобичајено је коришћен етноним *Servia*. Међутим, према Полу Фаселу (Paul Fussell), „...када је рат већ почео, та одредница за храброг савезника није више одговарала...

¹⁴ Colonel Spencer Browne, C.B., V.D., Australian Imperial Force, “The Heroic Serbians; A Heroic People; The Pillars of the Balkans”, *The Heroic Serbians*, Dorset: Sherrens Weymouth, 1915.

¹⁵ John Reed, *The War in Eastern Europe*, New York: Charles Scribner's Sons, 1916.

¹⁶ Gary S. Messinger, *British Propaganda and the State in the First World War*, Manchester: Manchester University Press, 1992, p. 163.

Малвина Хофман

исувише сугеришући сервилност. Негде између августа 1914. и априла 1915, име те земље је у новинама тихо уздигнуто на *Serbia*, те је *Serbia* и остало¹⁷.

Промоција случаја Србије није била ограничена само на усмени омаж; широм земаља енглеског говорног подручја основан је један број саосећајних организација које су Србију снабдевале врло конкретном помоћи, њој тако очајнички потребном. Вођа тог хуманитарног покрета била је Мејбел Гордон Данлоп, рођена Американка и супруга Славка Грујића, подсекретара у Министарству иностраних дела Србије. У септембру 1914. године, она је отпутовала у Енглеску, у Лондон, да би обзнанила ратну несрећу Србије и потражила медицинску помоћ и потрепштине за српске ратне страдалнике. Ту је успела да оснује Српски потпорни фонд, 23. септембра 1914, који је већ до октобра исте године прикупио довољно средстава да у Србију пошаље једну потпуно опремљену и кадровски уобличену војну болницу, са леди Паџет као управницом. Идеју су убрзо преузели британски прекоморски доминиони где су успостављени слични хуманитарни фондови за Србију. Она је потом наставила путовање у родну Америку где је установила једну изузетно добро организовану мрежу за прикупљање помоћи. За почетак, у години 1914, помогла је да се оснује Српски потпорни комитет Америке (*Serbian Relief Committee of America*). Током наредних посета планирала је и организовала неколико других комитета за помоћ: у јануару 1915, организовала је Комитет за помоћ пољопривреди Србије (*Serbian Agricultural Relief Committee*), а у јануару 1916. године Фонд

¹⁷ Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, London: Oxford University Press, 1975, p. 175.

У ствари, промена је дошла као резултат писма Српске амбасаде у Лондону упућеног на адресе новинских кућа и јавности којим се подстичу да усвоје спелинг "Serbia" и "Serbian" уместо "Servia" и "Servian": „Поштоњи сипелинї је врло увредљив за наш народ, уїлавном заїто шїїо сїїерїше їїїрешїну їзведеницу їз лаїїїнскої корена коїи значї 'служїїї' ('to serve')". Извор је интимног бола код Срба гледиће како неки новинари їстраїаваїу са корїшїћењем їскварених обїїка. *The New York Times*, January 14, 1915.

за породице српских официра и функционера (Fund for Serbian Officers' and Functionaries' Families). Затим је, у марту 1917, установила Српски болнички фонд (Serbian Hospital's Fund). Њој се приписује заслуга за мотивисање Рокфелерове фондације да се заинтересује за Србију и она је, то је јасно, ангажовала др Едварда Рајана, „спасиоца Београда“, да поведе прву америчку медицинску мисију у Србију 1914. године. Она је, такође, регрутовала др Кетрин Х. Травис са још неколико медицинских сестара из Вашингтона које је одвела у Србију како би основале Дечју болницу у Нишу. Била је неуморни беседник и аутор писама које је слала уредницима.

Сви ти фондови и комитети прикупили би огромне суме новца, медицинске залихе и опрему, пољопривредне алатке и семе, те тако давали неизмерљив допринос одржању и преживљавању српске нације у целини.¹⁸

Здружено настојање да Србија буде херојски пример борбе за независност потлачених народа и да се америчка јавност мотивише да се прикључи помагању Србије снажно је ојачано од стране неких угледних српских 'мотиватора' и учесника кампање. Највећи учинак је постигао др Михајло Пупин, проналазач и славни професор физике на Универзитету Колумбија, близак познаник председника Вилсона. О њему се говори као о „највећем лобисти“ којег је Србија икад имала у Америци. Својим говорима и обраћањима јавности, те чланцима у *Њујорк тајмсу*, Пупин је подучавао америчку јавност где се Србија налази, ко су Срби и зашто ратују, стално приказујући Србију као нацију-жртву присиљену да се бори за сопствено постојање. Стога није тек коинциденција то што је председник Вилсон, већ 1914. године, објавио да је за започињање рата одговорна искључиво Аустроугарска.¹⁹

¹⁸ "Serbian Hospitals Fund and Other Special War Relief Contributions for Serbia", извештај који је објавио Српски потпорни комитет Америке – Serbian Relief Committee of America, New York, 1917.

¹⁹ http://www.rtv.rs/sk/zivot/kultura/traganja-za-zastitnikom-istorijska-sudbina-srba_250904.html

Други учесници у кампањи за српску ствар били су млада Јелена Лозанић, једна од вођа српског сифражетског покрета, ћерка др Симе Лозанића, дипломате и председника Српске краљевске академије. Као представница Српског Црвеног крста, она је била на три подужа путовања у Северној Америци, прокрстарила Сједињеним Државама и Канадом држећи говоре и беседе у готово сваком значајнијем граду и варошици, објашњавајући несрећу свога народа и молећи за помоћ у његовом спасавању.²⁰ Слично, године 1916, српски државник и дипломата у одмаклим годинама Чедомиљ Мијатовић одрекао се свог пензионерског комфора у Лондону, у Енглеској, да би прешао океан како би говорио и држао предавања Американцима и Канађанима о ратном страдању свога народа. На тој предавачкој турнеји га је пратила Емелин Панкхерст (Emmeline Pankhurst), британска политичка активисткиња и предводница британског сифражетског покрета, непоколебљива заговорница српске ствари. Посета је трајала четири месеца током којих су посетили Њујорк, Покипси, Филадельфију, Кливленд, Чикаго, Провиденс, Хартфорд, Хамилтон, Питсбург и Ирвингтон, укључујући и водеће америчке универзитете: Харвард, Јејл, Колумбију, Чикашки и Колеџ Васар, пре преласка у Канаду где су обишли Торонто, Отаву и Монтреал.²¹ Исте године, Влада Србије је послала пуковника Милана Прибићевића у САД у мисију подстицања српских исељеника да се боре за спас отаџбине. Он је пропутовао ову земљу држећи узбудљиве говоре и очигледно постао прилично популаран у друштвеним и цетсет круговима Њујорка. Шириле су се гласине да је можда чак и у романтичној вези са вајарком Малвином Хофман којој је послужио као модел за скулптуру насловљену *Модерни крсташ* (*A Modern Crusader*).

²⁰ Helen Losanitch Frothingham, *Mission for Serbia - Letters from America and Canada 1915-1920*, New York: Walker and Company, 1970.

²¹ Count Chedomille Mijatovich, *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*, London: Cassell and Company, Ltd., 1917, pp. 281-320.

Велике победе Српске војске, пустошење и надљудско трпљење кроз које је пролазио српски народ у егзилу у Грчкој, епидемија заразних болести која је бацила становништво у страшну пометњу – све то вешто и ефектно представљено и објашњено америчкој јавности, учинило је да много Американаца међу елитом и у политичким круговима гледају на српску нацију са поштовањем и дивљењем. Спремно су отворили своја срца и новчанике, великодушно дајући прилоге. Многи од оних који су претходно учили медицину суспендовали су свој рад и отпутовали за Србију како би пружили помоћ из прве руке, а неки се никад нису вратили, оставивши своје кости на српском тлу. Током Првог светског рата, Српски потпорни комитет Америке и друге хуманитарне организације континуирано су организовали кампање за подршку и прикупиле помоћ за српску државу и народ у вредности од више милиона долара. Пошто Сједињене Државе нису биле званично у рату, сву ту помоћ требало је дотурати преко Америчког Црвеног крста и она је имала карактер милосрдног дара. Последиčno, до укључивања Сједињених Држава у рат, Србија није примала директну државну финансијску помоћ; индиректно, међутим, она је примила део америчких фондова из зајмова датих земљама савезницама које су заузврат повукле средства из Сједињених Држава у форми зајмова. То се променило уласком САД у рат и оснивањем Врховног савета за снабдевање и хуманитарну помоћ 1918. године. Преко тог комитета, САД су дале три милијарде долара Савезницима у Европи, а нешто од тог новца је прослеђено Србији.²²

Американаца који су у различитим својствима били на служби у Србији током Првог светског рата било је сувише

²² Darko Obradović, "Serbian-American Relations – An Economic Perspective from a Security Perspective", in Ljubinka Trgovčević (ed.), *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia* (Belgrade: Faculty of Political Science, 2008), p. 211.

Укупно, Србија је примила 30 тона пољопривредних производа и укупно 35 милиона долара помоћи.

много а да би били поменути у овом Уводу. Неке од њих Читалац ће сresti преко доживљаја описаних њиховим сопственим речима у поглављима која следе. Био би пропуст, међутим, ако не бисмо посебно осветлили бар неке од најистакнутијих појединаца и величанствен посао који су обавили. Ти племенити људи и жене – лекари, медицинске сестре, помоћно особље, носачи носила, возачи санитетских кола и разносачи помоћи – прешли су трећину обима планете Земље до непознате им земље, да би нахранили и оденули, понеговали до оздрављења рањенике, оболеле од заразних болести, и да би, опште узев, помогли да се ублажи бол и патња мушкараца и жена од њиховог, људског рода, када су били у часу највеће потребе, при чему су често доводили у опасност сопствено здравље и безбедност.

Емили Луиза Симондс је била једна од првих добровољаца који су пошли у Србију. Године 1914, она и њена пријатељица Флора Сендс су у Лондону присуствовале једном од предавања Мејбел Гордон Данлоп о очајничкој потреби Србије за радницима прве помоћи и медицинским сестрама. Потресене оним што су чуле, обе су се одмах уписале за радну туру у Српском Црвеном крсту. Изречено њеним речима: „Као Британка, нисам могла припадати Америчком Црвеном крсту, а као америчка школована сестра нисам могла припадати Британском Црвеном крсту.“²³ Већ у септембру исте године, оне су се нашле на броду, упутивши се у Србију. Она (Е. Л. Симондс) је неговала рањене у Крагујевцу, преживела тифус у Ваљеву где је, због мањка лекара, чак извела неке хируршке интервенције. Године 1915, претрпела је муке српског егзодуса преко албанских и црногорских планина и по доласку до јадранске обале била враћена у домовину. Вратила се у Сједињене Државе где се отиснула на турнеју предавања промовишући српску ствар и прикупљајући донације и потрепштине за српске из-

²³ Emily Louisa Simmonds, “Nurse in Belgrade When Shells Fell”, *The New York Times*, January 15, 1915.